

Kalla Gábor (1959) régész-asz-sziriológus, az ELTE Régészettudományi Intézetének docense. Kutatási területe az ókori kelet régészete és történelme.

Mezopotámiai öltözködés

Kalla Gábor

Az öltözködésnek, mint köztudott, minden társadalomban alapvetően két aspektusa van: a test védelmét szolgáló praktikus és egy társadalmi-szimbolikus. Az elsőt meghatározza a klíma, az elérhető alapanyagok és eljárások köre, illetve a költségek nagysága, míg a másodikat a kulturális hagyomány, a divat és a társadalmi hierarchia, illetve mindkettőt a viselés alkalma. Mielőtt a mezopotámiai öltözködésre rátérnénk, érdemes röviden áttekinteni a felsorolt tényezőket.

Az öltözetek legfőbb osztályozási szempontja az alkalom: a legtöbb kultúrkörben mást viselnek az emberek a hétköznapokon és az ünnepeken, a munkában, pihenéskor, háborúban és békében. Ennek megfelelően általában jól megkülönböztethető a hétköznapi és az ünnepi öltözet, a munkaruha, valamint a harci öltözet. Ezek néha egybeeshetnek, vagy csak kisebb különbségek vannak közöttük, de a legtöbb civilizációban jól elkülönülnek egymástól. A szinte külön világot alkotó harci öltözet a fegyverzet része, és jellegét alapvetően meghatározza a kor katonai technológiája. Ugyanakkor egy társadalmilag elkülönült katonai osztály vagy kaszt ünnepi viselete részben vagy egészben megegyezhet a katonai öltözetrel.

A viselet egységes rendszert alkot, melynek részei az egyes ruhadarabok, a szakáll és hajviselet, a testdekoráció (tetoválás, arc- és testfestés), valamint a kiegészítők, például az ékszerek, a viseletként hordott fegyverzet vagy az uralmi jelvények. A ruhadarabokon belül a testen elfoglalt hely szerint legáltalánosabban megkülönböztetünk alsó és felsőruhát, fejfedőt és lábbelit, de számos kultúrában erőteljesebb differenciálásra is lehetőség van.

Szociológiai és kulturális antropológiai közhely, hogy a viseletnek társadalmi jelentése van, jelezheti az egyén korát, nemét, a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyét, valamilyen sajátos csoporthoz való tartozását, etnikumát stb. Az öltözködés tehát egy kommunikációs aktus, amely láthatóvá teszi a társadalmi viszonyrendszert, identitásukat fejez ki. Ennek konkrét megvalósulása a technikai előfeltételeken kívül függ a kulturális hagyománytól, a divattól, illetve olyan szociológiai tényezőktől, mint a szexuális viselkedési szabályok, amelyek meghatározzák, mely testrészek elfedését írják elő a társadalmi normák.

Az öltözködés vizsgálatának van egy további szempontja is, amelyet Roland Barthes a Saussure-i nyelvelmélet analógiájaként írt le: *Gyümölcsözőnek tűnik, ha az öltözködés világában, analóg módon, megkülönböztetünk egy lényegét tekintve az egyéntől független, társadalmi természetű intézményes realitást, amely az öltözetét kiválasztó egyén számára rendszerezett és normatív készletet kínál: nevezzük ezt a Saussure-i langue-nak megfelelő realitást viseletnek (costume); és különválasztjuk ettől azt az individuális realitást, ami az öltözködés tulajdonképpeni aktusára utal, amelyen keresztül az egyén saját magára vonatkoztatja a viselet általános intézményét: e másik realitásnak, amely a Saussure-i parole-nak feleltethető meg, az öltözet elnevezést javasoljuk. A viselet és az öltözet alkotják együtt azt a mindent átfogó együttest, amelynek jelölésére a továbbiakban az öltözködés (vêtement) terminusát alkalmazzuk. (1982: 112)*

Szinte nincs olyan része az anyagi kultúrának, amely jobban tükrözné a társadalom tagoltságát, mint a viselet és az öltözet sokszínűsége, illetve egymáshoz való viszonya. Bár gyakran úgy tűnik, a kettő egybeesik, a viselet változásai sok esetben a vezető réteg, még gyakrabban az uralkodó és családjának egyéni öltözeti sajátosságaira vezethetők vissza. Az egyéni öltözet akkor válik viseletté, ha hordását a társadalom szabályozza.

A FORRÁSOK

Csak akkor írható megbízható viselettörténet, ha az összes felsorolt tényezőt figyelembe vesszük. Természetesen erre az olyan korai kultúrák esetében, mint Mezopotámia, az elérhető források jellege miatt – annak ellenére, hogy az öltözködés bizonyos területei bőségesen dokumentáltak – csak korlátozottan van lehetőség. A Folyóköz klímájában a szerves anyagok nem maradnak fenn, így eredeti ruhadarabokkal nem rendelkezünk, csak szövetek apró darabjaival. A viseleti rekonstrukciók legfontosabb forrásai az ábrázolások: szobrok, domborművek és festmények. Ezekon egységben láthatunk minden viseleti elemet: a ruházatot, hajviseletet, ékszereket stb. Az ábrázolások azonban sokszor csak meghatározott alkalmak viseletét mutatják meg, így a belőlük nyert képet szükséges az írásos forrásokkal kiegészíteni. A szövegek fontos adatokat szolgáltatnak a felhasznált anyagokról, az egyes darabok elkészítésébe fektetett munkáról, a színekről, a méretekről és árakról.

A sokszor bonyolult módon a test köré csavart ruhadarabok eredeti szabását rendkívül nehéz rekonstruálni; a legtöbb sikerrel a körplasztikai alkotások elemzése kecsegtet. A legnehezebb a kétdimenziós művek értelmezése, hiszen ezek kötött ábrázolási konvenciók szerint készültek; a festmények viszont segíthetnek a színek elképzelésében. Számos olyan gyakran ábrázolt ruhadarabot ismerünk, melyet még ma sem sikerült kielégítően rekonstruálni. A mezopotámiai öltözködés egyik legjobb ismerője, Eva Strommenger hívta fel a figyelmet a rekonstrukciók készítésének szükséges kiindulópontjára: Mezopotámiában lehetőleg kerültek, hogy a nagyméretű szögletes szőtteket ferdén kelljen vágni, s így szinte minden fontos ruhatípust becsavarással öltöttek fel.

A MEZOPOTÁMIAI RUHADARABOK ANYAGA

A mezopotámiai ruhadarabok alapvető anyaga a gyapjú. A Folyóköz mezőgazdaságának egyik legfontosabb ágazata volt a juhtenyésztés, az erre épülő textiliparnak hatalmas gazdasági jelentősége volt. A nagy intézmények, a templomok és paloták részeként kiterjedt textilmanufaktúrák működtek, melyeket leginkább a III. Ur-i dinasztia korából ismerünk, de hasonló módon kell elképzelnünk más időszakok textiliparát is. Egyes Ur városi adminisztratív szövegek több mint 400 tonna gyapjú feldolgozásáról beszélnek. A gabona mellett a gyapjú és a kész szőttés volt a régió fő exportcikke, a sumer kereskedők Maganban (a mai Omán, Kr. e. 21. század) és az óasszír kereskedők Anatóliában (Kr. e. 19. század) óriási haszonnal cserélték e termékeket rézre.

Mezopotámiában a lenből készült szőtteket a gyapjúnál kevésbé értékelték. A könnyen tisztítható és puritán lenvásznat leginkább a kultikus szférában használták, ami valószínűleg összefüggött a rituális tisztaság előírásával. Hartmut Waetzoldt-nak, a mezopotámiai textilipar szakértőjének számítása szerint a szőttesek legfeljebb 10 százalékát gyártották lenből.

A gyapotot, amit akkádul ‘gyapjút hordó növénynek’ neveztek, még csak az asszír királyi paloták botanikus kertjeinek különlegességei között tartották számon, a pamutszövet ekkoriban gyakorlatilag még nem volt használatos, az első valódi selyem pedig talán a Perzsa Birodalom idején érkezik Kínából a Közel-Keletre, de még nagyon kis mennyiségben.

A marhabőrt a katonai felszerelésen kívül övek és lábbelik (szandálok, csizmák) készítésére használták, míg a fémeket (bronz, ezüst, arany) és féldágaköveket (lazúrkő, karneol, achát stb.) ékszerek és kiegészítők (ruhakapcsoló tűk) előállítására során alkalmazták.

1. kép. Egy kaunakészt viselő sumer enszi. Lazúrkő- és kagylóberakásos panel egy lyra elejéről. Ur-i királysírok, Kr. e. 26. század (Philadelphia, University Museum)

A MEZOPOTÁMIAI RUHATÍPUSOK

Az alábbiakban rövid áttekintést szeretnék adni a legfontosabb mezopotámiai ruhatípusokról. Számuk a közel háromezer éves történelemhez és az idevetődött népek sokszínűségéhez képest nem túl nagy. Mezopotámián belül szinte alig érzékelhetőek regionális különbségek, ami jól tükrözi az itt élő népesség minden politikai ellentétén túlnyúló közösségtudatát. Azt mondhatjuk, hogy a Folyóköz-

ben létezett az öltözködésnek egy általánosan használt köznyelve, amelyet minden betelepülő népesség ugyanúgy átvett, mint a sumer-akkád kultúra egyéb elemeit, az ékírást, a kultuszokat és egyéb szokásokat. Ezek a ruhadarabok rendkívül konzervatívak, és csak lassan változnak az idők során. Közel háromezer év alatt mindössze két jelentősebb viseleti váltást tapasztalunk, de ez is inkább az öltözék gazdagodását jelentette, miközben gyakran a régebbi ruhadarabok is megmaradtak. Az első váltás az egyszerű lepelruhák első időszaka után történt, valamikor az Akkád Birodalom (Kr. e. 24–23. század) idején, amikor megjelent a togaruha, a második pedig a Kr. e. 2. évezred második felében, amikor általánossá vált a tunika viselete. Alapjában véve az ekkor kialakult viseletet hordják ma is tradicionális öltözetként Irakban.

A képi források sajátosságai alapján nem meglepő, hogy az alsóruhákról csak keveset tudunk. Az írásos források arra utalnak, hogy csak a nők hordták valódi alsóneműt, közülük is csak a magasabb társadalmi rétegekhez tartozók. Valószínűleg a felsőruhákhoz hasonlóan csak egy egyszerű négyzetes textilt öltöttek fel magukra, ágyékkötőszerűen. A férfiak egyes felsőruhák alatt ugyanolyan rövid szoknyákat hordtak, mint amelyet külső ruhaként is.

Eva Strommenger összefoglalásában (1980–83) hat alapvető mezopotámiai felsőruhát sorol fel, melyek mindegyikének rendkívül hosszú volt az élettartama. A szerző máshol (1971) 14 félé ruhát különít el, melyek egy része néhány nagyobb, átfogó típusba osztható. Itt alapvetően az első, egyszerűbb rendszerezést követem, azzal a különbséggel, hogy külön tárgyalom a lepel szoknyát, a lepelruhát és a fodros ruhát. A könnyebb azonosíthatóság kedvéért zárójelben megadom az ókori keleti régészetben használatos, a magyarban sokszor nehezen visszaadható német kifejezéseket is.

1. *Lepelszoknya (Wickelrock)*. A mezopotámiai forró klímában az öltözködés társadalmi normái kevésbé a test védelmét szolgálják, sokkal fontosabb a kulturális jelentésük. Nem véletlen, hogy a legkorábbi férfi ruhadarabok az egyszerű lepel szoknyák, melyek csak az alsótestet takarják el. Ennél a ruhadarabnál egy négyzetes vagy téglalap alakú kendőt csavartak fel a testre az óramutató járásával ellentétes irányban úgy, hogy az anyag széle a test bal oldalán végződött. A derékon különböző módokon rögzítették: vagy a kendő felső szélét csavarták ki többszörösen, míg egy szoros hengeres gyűrű nem képződött, vagy egymásba hurkolt övvel, máskor a derékon többszörösen körülcavart zsineggel. E szoknyatípust egyszerűsége ellenére számos különböző változatban viselték a kendő nagysága, anyaga és a derékrögzítés módja szerint. Létezett rövid, illetve hosszú változatban, de hordhattak többet is egymáson úgy, hogy a hosszú felsőszoknyát nem csavarták teljesen körbe, hanem a nagyobb mozgásszabadság miatt elől hagytak egy nyílást. A sima anyagok mellett a korai sumer időszak (korai dinasztikus kor) legjellegzetesebb ruhadarabjai a rojtos szoknyák (*Zottenrock*) különböző változatai (1–2. kép).

2. kép. Kora dinasztikus imádkozó szobrok gyűjteménye az eszunnai Ab-Ú-templomból. A nőknél vállruha, a férfiakra pedig lepel szoknya. Kr. e. 27. század (Bagdad, Iraq Museum és Chicago, Oriental Institute)

Ezeknél a rojtok lehetnek egy vagy többsorosak. A régészeti köznyelvben *kaunakésznek* nevezett utóbbi típus anyagáról a szakirodalomban kiterjedt vita folyt, egyesek bundának vagy utánzatának tartják, mások az ábrázoláson levélszerűen megjelenő mintázatot felvarrott levéldíszekként rekonstruálják. A legvalószínűbb elképzelés szerint szőtt textilről van szó, melynél a szöttes végén illetve felületén hosszú, levélszerű rojtokat hagytak.

A lepel szoknyát a mezopotámiai civilizáció teljes időszakában használták, kizárólag a férfiak viselték. A kora dinasztikus korban a legjellegzetesebb férfiruhadarab volt, és szinte minden alkalommal hordták. Az Akkád Birodalom korától már csak a katonák és a fizikai munkát végzők viselnek rövid szoknyát, a ruhadarab tehát egyfajta munkaruhává vált.

2. *Vállruha (Schultergewand)*. A vállruha a lepel szoknya női viseleti párja, amely a mezopotámiai kulturális szokások szerint a melleket is eltakarta (lásd a 2. kép nőalakjait). Ez egy széles, téglalap alakú textilt jelentett, amelyet a test köré csavartak. Először az egyik sarokcsücsöt helyezték a bal vállra úgy, hogy az egyik rövidebb oldalt leeresztették a bal kar előtt, majd az anyagot a jobb kar alatt az óramutató járásával megegyező irányban tekerték a test köré, míg annak végét a bal vállon átvetve eresztették le a test elé. Bár a képi források ezt nem adják vissza, a két ruharéteget valószínűleg ruhakapcsoló tüvel rögzítették egymáshoz. Ilyen tűk viszont nagy számban kerültek elő a kora dinasztikus temetők női sírjaiban. Anyaguk a lepel szoknyáéhoz hasonlóan lehetett sima vagy egy illetve több sorban rojtzott (*kaunakész-szerű*).

A vállruha kizárólag női viselet volt, gyakorlatilag a lepel szoknya egész testet befedő változata volt, az Uruk-kortól az Akkád Birodalom koráig használták.

3. *Lepelruha (Wickelgewand)*. A férfiak a lepel szoknyát a női vállruhához hasonlóan átvethették a bal vállon, bár a felöltés folyamata más volt. A lepelruha korábbi, úgynevezett zárt formájánál (*geschlossenes Wickelgewand*) egy 1,2 méter széles, igen hosszú, téglalap alakú textilt indítottak el a bal csípőtől a bal mellen és a bal vállon keresztül, ma-

jd a hátat betakarva keresztben levezették a jobb csípőig, és ezután legalább kétszer körültekerték az alsótest körül, majd a lepel szoknyához hasonlóan hengeresen megcsavart szélével rögzítették. A kora dinasztikus korban a lepelruhához többsorosán rojtozott anyagot, míg az Akkád Birodalom idején bojtos szélű sima anyagot használtak. Ez a ruhatípus a bal kezét szinte teljesen leszorította, ezért a III. Ur-i dinasztia korától – valószínűleg a togaruha (lásd később) hatására – új módon kezdik el a testre tekerni, hogy a karoknak nagyobb mozgásszabadságot biztosítsanak.

Ennél az ún. nyitott lepelruhánál (*offenes Wickelgewand*) egy bojtos szélű sima anyagot tekertek az óramutató járásával megegyező irányban az alsótestre, majd a jobb csípőtől a hátán és a ball vállon vetették előre úgy, hogy az anyag végének két sarka a bal kéz két oldalán lógott le, az anyag pedig betakarta a bal kart (3. kép). Ez a változat az óbabilóni kor közepéig fordult elő (Kr. e. 19. század).

A lepelruha férfiviselet volt, amelyet magas státuszú

3. kép. Istup-ilum szobra Máriaiból. Az uralkodó nyitott lepelruhát visel. Kr. e. 19. század (Aleppo, Régészeti Múzeum)

4. kép. Ur-Ningirszu, Gudea fiának feliratát viselő alabástrom szobor Girszuból. Eredetileg Gudea számára készült. Az uralkodó hosszú togaruhát és széles karimájú süveget visel. Kr. e. 22. század (Párizs, Louvre)

személyek, jórészt uralkodók hordtak kultikus események alkalmával.

4. Togaruha (*Togagewand*). A ‘togaruha’ kifejezést Eva Strommenger vezette be a korábban használatos és félrevezető ‘újsumer kabát’ elnevezés helyett. A togaruha esetében a rövidebb oldalain bojtokban végződő, hosszú, és olyan széles téglalap alakú szövetet terítettek a testre, hogy a szélesség a teljes testet befedje (4. és 7. kép). Az egyik rövidebb vég sarkát a bal vállra helyezték, ahonnan a bojtos szegély függőlegesen esett le a test előtt, majd az anyagot a hátán és a jobb hónalj alatt átvezetve átvetették a bal

vállon, végül a felső szegély sarkot a jobb hónalj alatt húzták át, és a jobb váll alatt túrték be a testre tekert anyag felső szélé alá. Ennek eredményeképpen a bojtos szegélyekből a test előtt két egymással párhuzamos, függőleges dekoratív sáv keletkezett. Egyes ábrázolásokról kitűnik, hogy a togaruha alatt rövid szoknyát hordtak. A togaruha ugyancsak férfiviselet volt, és az Akkád Birodalom idejétől az óbabilóni kor végéig (Kr. e. 16. század) használták.

Női megfelelője az egy- és kétszűcsös sálruha volt. A korábbi kétszűcsös sálruhánál (*zweizipfliges Schalgewand*) egy legalább 1,3 méter széles és 3,5 méter hosszú téglalap alakú textilt használtak, melyen a rojtok vagy bojtok a hosszú oldalakon kaptak helyet (5. kép). Felöltéskor a ruha rövidebb oldalának felső sarkát a jobb váll felett hátulról vetették át úgy, hogy a sarok nagyjából a térd vonalában végződött. Ezután az anyagot vízszintesen körbecsavarták a testen, végül a másik vég felső sarkát a bal váll felett vetették előre, hogy a két előrevetett ruhasarok teljesen szimmetrikus legyen. Az egy- és kétszűcsös sálruhánál (*einzipfliges Schalgewand*) a becsavarás végén a sarkot nem vetették előre, hanem a bal vállnál ruha-kapcsoló tűvel rögzítették az alsó anyaghoz. Az első típus csak Gudea korában (Kr. e. 22. század), míg a második a III. Ur-i dinasztia korától (Kr. e. 21. század) az óbabilóni kor végéig (Kr. e. 16. század) dokumentált.

5. Fodros ruha (*Falbelgewand*). A fodroruha viseletének rekonstrukciója körül sok a bizonytalanság, nem állapítható meg ugyanis, hogy milyen módon csavarták a testre és hogyan rögzítették (7. kép). Gudea korától (Kr. e. 22. század) Babilóniában ebben ábrázolják mind a férfi, mind a női isteneket. Ez az összhatásában egységesnek tűnő, a korabeli viselethez képest archaizáló ruhatípus valószínűleg csak anyagában egységes, de különböző méretű és különböző módon felöltött ruhákat jelent. Legfontosabb jellegzetessége a ruhán körbefutó vízszintes plisszírozás, a fodrozás. Elképzelhető az is, hogy nem valódi fodrokról, hanem a többsoros rojtozás (*kaunakész*) újfajta ábrázolási konvenciójáról van szó. A legáltalánosabb, úgynevezett aszimmetrikus típus a togaruhára emlékeztet: a jobb váll éppúgy csupasz, és a bal kéz két oldalán hullik le az anyag vége. Nem látszik azonban a rögzítés nyoma a jobb hónaljnál, és a bal kézen átvett textilvég is sokkal rövidebb. A női istenségek egy részénél jelenik meg a szimmetrikus típus, ami a köpenyből alakulhatott ki.

6. Tunika (*Hemd*). Az első kiszabott és varrott ruhadarab-típus a tunika volt, melyet gyakran egyszerűen ingnek is neveznek. A tunikának már ujja volt, amely a felsőkar közepéig vagy a könyökig ért, és már nem felcsavarták a testre, hanem belebújtak. Hossza eltérő lehetett, de általában a boka vonalánál volt a vége (8. kép). A III. Ur-i dinasztia korában (Kr. e. 22–21. század) jelent meg, és a középbabilóni kortól (Kr. e. 2. évezred második fele) vált a legalapvetőbb mezopotámiai ruhadarabbá. Egyik legjellegzetesebb változata a bő babilóni tunika, melynél a felesleges részeket hátul redőzték, majd az egészet széles öv fogta össze. Férfiak és nők egyaránt használtak tunikát.

7. Köpeny (*Cape*). Mezopotámia általában forró klímája ellenére a telek hűvösek lehetnek. Ez az évszak a kiadós esőzések időszakát jelenti, a minimumhőmérsékletek a nulla fokhoz közelítenek, de az átlagos maximum sem haladja meg a 15 Celsius fokot. Ilyenkor a test védelmét, főleg abban a korban, amikor a férfiak felsőteste szabadon maradt, a köpeny szolgálta. Bár gyakori lehetett, a férfiaknál szinte csak a katonák ábrázolásainál találkozunk vele. A képi forrásokból a kora dinasztikus kortól ismert a köpeny, és használata folyamatos. Később, a Kr. e. 1. évezredben a tunika és a köpeny összeolvadásából alakul ki az iráni hosszúujjú kabát. A klasszikus köpeny egy nagy, téglalap alakú szövet volt, melyet hosszú oldalának közepénél helyeztek a vállra, a két rövid oldalt pedig elől kapcsolták össze csattal vagy pánttal. Anyaga lehetett sima szövet, vagy többsoros rojtozott (*kaunakész-szerű*); az Ur-i jelenvényen felvonuló katonák köpenyénél az is felmerült, hogy leopárdbundáról lenne szó. A köpeny az egész testet befedte, a nők esetenként a fejükre borítva is hordhatták.

8. Sál (*Schal*). A valódi sál, amely nem tévesztendő össze a sálruhával, mindig kiegészítő ruhadarab. A nők a vállukra vetve, elől két ruhatúvel kapcsolták össze, a férfiak, alapvetően a katonák, csak lazán vetették át az egyik vagy mindkét vállukon. A harci jelenetek alapján úgy tűnik, hogy a testet védték vele, ezért valószínűleg nehéz, sűrű szövetből készülhetett. A tunika megjelenésével a sál új szerepet kapott. Egyaránt fontos kiegészítője lett a férfi és a női öltözetnek. Vagy a derékon tekerték körbe, vagy az egész testen, és egyszerre többet is alkalmazhattak belőle. A 9. századi asszír uralkodók, úgy tűnik, egyetlen hosszú sálát tekertek körbe testükön; később csak átvették a testen (8. kép).

MEZOPOTÁMIAI RUHATÍPUSOK AZ ÍRÁSOS FORRÁSOKBAN

A mezopotámiai régészet és filológia általános problémája, hogy a régészeti (itt a képi) és az írásos forrásokat nehéz összeegyeztetni, az egyes kifejezéseket gyakran nem tudjuk ruhafajtával azonosítani. Mint láttuk, a legtöbb ruhatípus egy téglalap alakú textilből áll, amelyet valamilyen módon a test köré csavartak. Ezért nem meglepő, hogy a szövegek kifejezései alapvetően az anyagtípusokra vonatkoznak. Ezek az elnevezések olyan hosszú élettartamúak, hogy feltehetően jelentős jelentésváltozáson mehetek át. További gondot jelent az értelmezésben, hogy egy-egy sumer kifejezésnek több akkád megfelelője is volt, ugyanakkor a szövegek legtöbbször csak a sumer szavakat használják. Megkönnyíti viszont a textil- és ruhafajtákra vonatkozó szavak felismerését, hogy az ékírás az egyes főneveket eléjük vagy mögéjük helyezett értelmező jellel, úgynevezett determinatívummal azonosította, amit az átírásban hagyományosan azzal jelzünk, hogy a felső indexbe tesszük.

5. kép. A talán Gudea feleségét ábrázoló girszui zsírköszöbor rajza. Kr. e. 22. század (Párizs, Louvre). Az alsó részen a kétesűcsos sálruha viseleti rekonstrukciója

A ruha és a szöttesek jele a sumer *tíg* szó volt, aminek az akkád *lubáru*, *lubustu* illetve *szubátu* felel meg.

Az alábbiakban a széles választékból példaként néhány nagyon gyakran elforduló szövetfajtát emelek ki, amelyek jól jelzik, milyen változatos termékekkel rendelkezett a mezopotámiai textilipar. Ezek nem ruhatípusok, hanem szöttesek, így valamennyi fajtát férfiak és nők egyaránt használhatták.

A *bar-dul*-szövet (sumer: *tíg^gbar-dul₅*, akkád: *kuszítu*) nagy munkaráfördítást követelő, nehéz, sűrűn szőtt textil volt. Hossza elérte a 4 métert, a vég súlya a 1,5–4 kilogrammot. Különböző formában készítették, és gyakran díszítették. A kifejezés a kora dinasztikus kortól a késő babilóni korig előfordul, valószínűleg többfajta szöttestre vagy ruhadarabra is alkalmazták. Ára 1–4,5 *siklum* ezüst volt (1 *siklum* = 8 1/3 gramm). Az egy talentumnyi mennyiségű (30 kilogramm) gyapjúért az óbabilóni korban 10 *siklum*ot kellett adni, ez azt jelenti, hogy például egy 1 kilogrammos szövethez használt gyapjú értéke kb. 1/3 *siklum* volt, a végtermék ára pedig 1 *siklum*. Az óbabilóni korban 1 *siklum* ezüst volt egy bérmunkás éves keresete az ellátásán felül, így az alsóbb néprétegek nemigen engedhették meg maguknak ezt a szövetfajtát. Összehasonlításként: 1–2 *siklumba* került egy juh, 5–8 *siklum* között volt egy marha ára.

A *guz-za*-szövet (sumer: *úsguz-za*; akkád: *apparítu, i'lu*) elkészítése szintén sok munkát igényelt, egy vég átlagos súlya 2,5 kilogramm körül volt. Négyzetesre szőtték, általában 3,5 x 3,5 méter volt a nagysága. H. Waetzoldt feltételezése szerint ez lenne a több sorban rojtozott szövet, a *kaunakész* anyaga, bár ekörül még sok bizonytalanság van. Az óbabilóni korban gyakran szerepel a hozománylistákban, de az ára sajnos nem ismert. Drágának kellett lennie, mert gyakran kiemelik a felsorolásban a többi ruhadarab közül. Az elnevezés az Akkád Birodalom korától a 2. évezred végéig fordul elő.

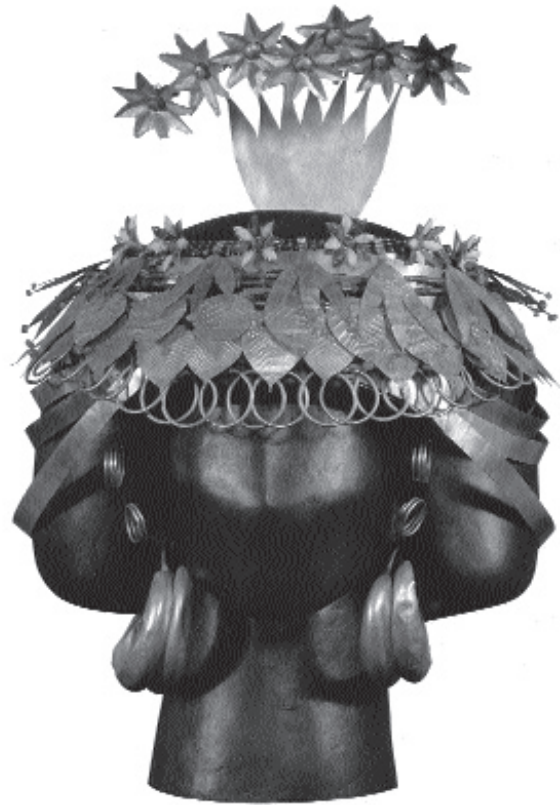
A *nì-lám*-szövet (sumer *úgnì-lám*; akkád: *lamahussú*) sima textílfajta volt, különböző méretekben állították elő, egy 3,5 x 3,5 méteres vég körülbelül 1 kilogrammot nyomott. Keskeny változatát lepelszoknyaként használták, ára mérettől függően 1/3 és 1 1/2 *siklum* ezüst között mozgott. Akkád neve alapján gyakran lehetett vörösre festve.

Olcsó, a szélesebb néprétegek számára is elérhető volt az *us-bar*-szövet (sumer *úsgus-bar*), melyet gyorsan, kevés munkaráfördítással lehetett elkészíteni. Ára 1/5–2/5 *siklum* volt. A kifejezés csak a Kr. e. 3. évezredben fordul elő, később nyilván máshogy nevezték.

MEZOPOTÁMIAI VISELETTÍPUSOK

A mezopotámiai civilizáció háromezer éves történelmének sokfajta viseletéből itt csak néhány jól dokumentált típus tárgyalására van lehetőség. A források természetéből adódóan legtöbbet az uralkodók és az istenek viseletéről tudunk. Míg eddig csak a felső ruhadarabokat említettük, itt szó lesz a Mezopotámiában igen fontos fejfedőkről és a lábbelikről, valamint a viselet egyéb elemeiről, így a haj- és szakállviseletről, az ékszerekről és uralmi jelvényekről is.

A KORA DINASZTIKUS VISELET. A sumer és akkád városállamok korának férfiviselete volt Mezopotámia történetében a legegyszerűbb, itt a legkevesebb a variációs lehetőség. E viselet jóformán csak egyetlen lepelszoknyából állt, és alig volt különbség a városállamok vezetőinek (*enszi* illetve *lugal*), valamint az előkelők és a köznép viselete között. A rangot valószínűleg a szoknya hosszúsága és az anyaga fejezte ki. Amint az a korszakban gyakran ábrázolt lakomajeleneteken, például az Ur-i jelvényen megfigyelhető, sokszor csak az uralkodó hordott többsorosan rojtozott szoknyát, *kaunakészt*, ugyanakkor hatalmának nem láthatók egyéb szimbólumai (fejfedő vagy uralmi jelvény) (1. kép). A dél-mezopotámiai sumer városállamokban az uralkodó és udvartartásának tagjai kopaszak és csupasz arcúak, míg északon az előkelőknek hosszú hajuk van és szakállasak (2. kép). Korábban ezt a sumer és akkád etnikum jelzőjének tartották, ma már egyértelmű, hogy ez csak részben igaz. A kopaszság és a borotvált arc ugyanis Mezopotámiában a rituális tisztaság jele, és déli elterjedtsége azt jelzi, hogy a sumer városállamok vezetőinek, az *enszik*nek és az előkelőknek fontos papi tisztsegei voltak. Ők irányították a

6. kép. Puabi királynő aranyból, lazúrközből és karneolból készült fejdíszé. Ur-i királysírok, Kr. e. 26. század (University of Pennsylvania Museum)

város legfőbb istenségének templomgazdaságát, politikai hatalmuk is innen származott. A szolgálóknál előfordult, hogy csak a fejtetőt és az arcot borotválták, hátul a haját viszont hosszan meghagyták (1. kép). Északon másfajta hatalmi struktúra alakult ki, itt az előkelők és az uralkodók viseletét nem a vallási előírások határozták meg. Így ebben a térségben vagy hosszúra növesztették a hajukat és szakállukat, vagy, mint Mária városának uralkodói, csak a fejüket borotválták. A hosszú haját középen választották el. A kora dinasztikus férfióltözetet a nagyfokú puritánság jellemzi, így nem találkozunk az ábrázolásokon ékszerekkel és lábviselettel sem.

Nagyobb változatosság tapasztalható a kora dinasztikus női öltözetben, de nem annyira a ruhában, mint inkább a viselet egyéb részein. A testet általában sima szövetből készült „vállruha” borította (2. kép), de előfordult több sorban rojtozott (*kaunakész*-szerű) anyag is. A ruhát túvel kapcsolták össze. Igen sokszínű volt a kora dinasztikus női haj- és fejviselet. Az egyik leggyakoribb frizurátípusnál a nők a hajukat középen választották el és ezzel párhuzamos hullámokat alakítottak ki. Egy-egy tincset engedtek le a fül előtt, hátul pedig a nyaknál kötötték meg a haját. Egy másik típusnál a hosszú haját vastag copfba kötötték, majd hátul a fej körül egy koszorút alakítottak ki belőle, melynek rögzítéséhez nyilvánvalóan szükség volt hajtűkre is, melyek az ábrázolásokról ugyan hiányoznak, de a régészeti anyagban sok maradt fenn belőlük. Fontos fejviselet volt a turbán, és ritkábban, de előfordul egy magas hengeres fej-

fedőfajta, a *polosz* is. A turbán alkalmi ruhadarab lehetett, mivel a képi forrásokban ritkán szerepel, de írásos szövegekből tudjuk, hogy a mezopotámiai civilizáció teljes története alatt hozzátartozott a női öltözetekhez. Részletesebben a klasszikus viseletnél lesz róla szó.

Érdekes módon a képi forrásokban csak ritkán találkozzunk ékszerekkel, ugyanakkor a kora dinasztikus Ur-i királyi temetőben (Kr. e. 26. század) csodálatos változatosságban és nagy bőségben kerültek elő. A Puabi királynő és az őt halálba kísérő udvarhölgyek fejét és testét szinte elborították az ékszerek. Puabi többszáz darabból álló fejékét (6. kép) a hajra sorban elhelyezett arany szalagokból, arany gyűrűs, leveles és rozettás csüngőkkel ellátott, lazúrkő és karneolgyöngyökből készült koszorúk sorából alakították ki, melyet egy hatalmas, rozettákkal díszített hétágú aranytű, arany hajkarikák és két nagyméretű, csónak alakú fülbevaló egészített ki. Mindehhez járult az arany, lazúrkő és karneol gyöngyökből készült nyakpánt (*collier*) és a hosszabb nyakláncok sora. Felsőtestét ezen kívül egy ötven függőleges sorból összeállított, nagyméretű arany, lazúrkő és karneol gyöngyökből készült köpeny borította. Az ékszerek ilyen pazarló gazdagságában az udvarhölgyek sem nagyon maradtak le úrnőjük mögött, habár azt hozzá kell tennünk, hogy ez a lelet teljesen egyedülálló a korban.

KLASSZIKUS (ÚJSUMER-ÓBABILÓNI) VISELET. Az Akkád Birodalom kora a viseletben átmenetet mutat a kora di-

7. kép. Ur-Namma beavatása az Ur-i sztéléjéről. A képen a togaruhát viselő uralkodó, a fodros ruhát viselő Nannának, a holdistennek mutat be áldozatot, és átveszi az aralom jevényeit a pálcát és a karikát. Kr. e. 2112–2095 (Philadelphia, University Museum)

nasztikus és a későbbi klasszikus viselet között. A klasszikus mezopotámiai viselet a lagasi Gudea korától (Kr. e. 22. század) számítható, és az óbabilóni kor végéig (Kr. e. 16. század eleje) viszonylag változatlan maradt. A klasszikus uralkodói viselet első példáit is Gudea korában találjuk (4. kép). A változatlanul viszonylag puritán uralkodói öltözet egy sima anyagból készült, rojtozott vagy bojtos szélű togaruhából és az úgynevezett széles karimájú süvegből (*Breitrandkappe*) áll. A nem kizárólag az uralkodók által viselt széles karimájú süveg sima szövetből vagy bőrből, esetleg,

mint ahogy Gudea fejfedője, állatbundából készült. A togaruha mellett még használták a valamivel archaikusabb jellegű lepelruhát, annak is a nyitott változatát. Míg Gudea a korábbi sumer enszik szokása szerint fejét és arcát borotválta, a III. Ur-i dinasztia és az óbabilóni kor uralkodói, így Ur-Namma (7. kép) és Hammurápi hosszú szakállat hordtak. Hajviseletüket azonban a süveg mindig eltakarja. Valószínűleg a rituális előírásokkal függ össze, hogy az uralkodókat általában mezítláb és gyakran ékszerek nélkül ábrázolták. Az írásos forrásokból tudjuk azonban, hogy ekkor már biztosan elterjedt volt a bőrből készült szandál, melyet az uralkodók is hordtak. Hammurápi ábrázolásain az uralkodó gyöngyökből készült nyakláncot és karpereceket is visel, melyek eredetije nyilván aranyból készült. Az arany és ezüst karpereceket gyakran emlegetik a szövegek, mint uralkodói ajándékokat. A klasszikus, nem királyi férföltözetekről igen keveset tudunk.

A korszak királyi feleségei szinte egyáltalán nem jelennek meg a művészetben, hacsak az egyik Girszuban talált női szobrot nem számíthatjuk ide (5. kép). Elképzelhető, hogy a Gudea-kori szobor valamelyik korabeli lagasi uralkodó feleségét ábrázolja, de ha nem, akkor is jól reprezentálja a klasszikus kori előkelő női viseletet. Az ábrázolt nőalak szélesen szegett kétesúcsos sálruhát visel, nyakán sima karikák sorából álló szoros *collier*. A klasszikus női viselet fontos része volt ez az ékszertípus, voltak egészen széles változatai is, melyek az egész nyakat szorosan befedték a gégétől az állig. A sima karikák helyett gyakran találkozzunk gyöngyökből készült nyakláncokkal is. Egyes példányok olyan nehezek voltak, hogy a nagy súlyt hátul hosszú, lelógó ellensúllyal kellett kiegyenlíteni. Ezen az ábrázoláson nem szerepel, de gyakoriak voltak még a nagy, többszörösen barázdált csónak alakú fülbevalók is. A girszui nő hátul kontyba tűzött haját könnyű, fátolszerű anyag fogja össze és takarja el, melyet homlokpánt fog össze. Más ábrázolásokról kiderül, hogy a hosszú copfot a nyak magasságában egyszerűen felhajtották, majd a hajpánt alá tűzték. A klasszikus viseletnél a haját változatlanul közepesen választották el.

A női viselet fontos része volt a képi forrásokban alig megjelenő fejre csavart turbán (sumer ^{tiig}*bar-si*; akkád: *barsigu*). A turbán egy legalább 1,5 méter hosszú, igen könnyű (6–75 gramm), finom szövet volt, melynek elkészítéséhez, legalábbis a különlegesen jó minőségűhöz, akár 90 napra is szükség lehetett. Ennek megfelelően az ára akár 18 *sikumra* is rúghatott, azaz egy jobb fajta ruha árának többszöröse is lehetett. Természetesen léteztek rosszabb minőségű anyagból készült, olcsóbb változatai is. A férfiak turbánt valószínűleg csak különleges alkalmakkor viseltek, például gyász idején.

Az óbabilóni jogi szövegekből kiderül, hogy mi tartozott a városi elit hölgytagjainak szokásos öltözetéhez. Az egyik házassági szerződésben azt olvashatjuk, hogy az apa a rabszolgák, az állatok, a bútorok és a háztartási felszerelési cikkek mellett a következő tárgyakat adta jegyajándék-

ként lányának: ...6 siklum arany fülbevaló, 1 siklum arany függő, 2 darab összesen 4 siklum súlyú ezüst karperec, 4 darab összesen 4 siklum súlyú ezüst gyűrű, 10 vég ruha, 20 darab turbán, 1 guz-za-ruha, 2 gú-è-köpeny, 1 bőröv... Más okmányokban valamivel kisebb a ruhák száma, de általában legalább annyi turbánt ajándékoznak a szülők, mind amennyi ruhát.

A klasszikus viselet idején a ruhák egyre színesebbé váltak, a gyapjút és a kész szövetet egyaránt színezték. Míg a III. Ur-i dinasztia koráig csak néhány szín fordult elő (fehér, fekete, sárgás, vörös), közülük pedig a vörös olyan drága volt, hogy csak a királyi ruháknál használták, addig az óbabilóni korban már megjelenik az említettek mellett a kék, a bíbor, a kékeszöld és a többszínű ruha is. A mári palota híres investitúra-festményének istennőalakjainál találkozunk először többszínű ruhákkal. Előfordulnak fehér-barna illetve vörös-fehér csíkos ruhaanyagok ugyanúgy, mint az eltérő színű foltokból álló, fodros ruhák. Valódi minták azonban még nem jelennek meg.

AZ ÚJASSZÍR UDVARI VISELET. Az ábrázolásokból csak kevésbé ismert középbabilóni vagy kassú időszakban történt meg a mezopotámiai viselettörténet egyik legfontosabb váltása, a tunika uralkodóvá válása. Helyhiány miatt azonban csak a sok tekintetben hasonló újasszír viselet tárgyaljuk, annak is csak egyes elemeit, hiszen az újasszír

koron belül is több kisebb változás történt. A teljes időszakra jellemző, hogy az egyik legalapvetőbb ruhadarab az egész testet befedő, ujjas tunika volt. Egyszerűbb öltözetként önállóan viselték, magasabb státuszú személyek további ruhadarabokkal, például különféle sálakkal vagy lepellel egészítették ki. Az asszír királyi és udvari öltözet egyik jellegzetes típusára jó példát nyújt II. Sarrukín (Kr. e. 8. század) és a *turtánu* (egyfajta vezír) ábrázolása Dúr-Sarrukínból (8. kép). A király hosszú tunikájának szövetét négyzetekbe helyezett rozetták díszítik, alsó szélét bojtok szegélyezik. A festmények és a mázas téglák ábrázolásai alapján valószínű, hogy ezek a drága kelemék rendkívül színesek voltak. Erre egy rozettamintás sálat vagy leplet csavartak, melyet szintén négyzetekbe helyezett rozettás dísz és rojtozás szegélyez. Ez utóbbi ruhadarab felöltésének módja még nem tisztázott. A király a jellegzetes uralkodói fejdísz, a fez-szerű, hegyes asszír süveget viseli. A hegyes süveget kezdettől fogva egyesítették az uralom hagyományos jelével, a diadémmal, melyről egy hosszú szalag lógott le. Bizonyos helyzetekben, például vadászatkor az asszír uralkodók csak az arany diadémot vették fel. Az asszír viseletben már általános a szíjjakkal felerősített könnyű bőrszandál, de a vadászatkor előfordul a katonai viseletből átvett magas csizma is.

Az asszír férfiviselet fontos eleme a hosszú, fürtökbe rendezett, egyenes végűre vágott szakáll és a vállig érő dús haj. A hosszú szakáll viselete az egész asszír népességre jellemző, egy fontos udvari tisztviselői csoportot, az eunuchokat kivéve, akik az ábrázolásokon éppen szakálltalanságukról ismerhetők fel. A szakáll hosszának talán volt valamiféle hierarchia-jelző szerepe: azt látjuk, hogy mindig a legmagasabb rangú tisztviselőknek és az uralkodónak a leghosszabb a szakállja. Az udvari férfiviselet részei voltak az ékszerek is – a kereszt alakú nehéz fülbevalók, a mindkét karra felhúzott rozettás karperecek és a díszes karketercs –, melyeket nemcsak az uralkodó hordott. A viselethez tartozott még a rövid kard, melynek hüvelyé itt kettős oroszlántestben végződik. A kézben tartott pálca, a pásztorbot uralkodói jelvény, melyet más ábrázolásokon jogar szokott kiegészíteni.

A *turtánu* viselete sok tekintetben hasonló, a legfontosabb különbség az, hogy süveg helyett ő csak rozettás diadémot visel. Tunikájának szövete kevésbé díszes, és más a testére csavart sál is. II. Sarrukín korában ugyanilyen hosszú rojtos sálat hordtak a királyi udvar többi tisztviselői is.

Az asszír ábrázolásokon nők szinte mindig csak a foglyul ejtett ellenség soraiban bukkannak fel, az asszír udvar hölgytagjainak öltözetéről nagyon kevés képi forrásunk van. A ritka kivételek közé tartozik az Assur-bán-apli nini-vei palotájában előkerült szőlőlugas-jelenet, melyen a *klinén* fekvő uralkodó mellett felesége ül egy magas trónon. A királyné ugyanolyan karperecet és fülbevalót visel, mint férje. A hosszú, díszes tunika és a testre tekert, hasonló mintájú rojtozott sál már más, inkább a Kr. e. 9. század udvari viseletére emlékeztet. A királyné fején várfalat idéző

8. kép. II. Sarrukín és a *turtánu* ábrázoló dúr-sarrukíni (horszabádi) dombormű rajza. Mindketten tunikát és sálat viselnek. Kr. e. 721–705 (Eredetije Párizs, Louvre)

díszítéssel ellátott széles diadém, nyakán széles nyakpánt. Hajviselete nem különbözik a férfiakétól. Az ábrázolás a jelenet bensőségeségét emeli ki, így már korábban is egyértelmű volt, hogy a királynő itt nem a legszebb díszruhájában és nem teljesen felékszerezve jelenik meg. Mégis ugyanannyira meglepő volt az a gazdagság és sokszínűség, amit a kalhú (Nimrúd) királynői sírok ékszerei mutattak, mint a korábbi Ur-i királysírok esetében. Az 1988–89-ben iraki régészek által három sírbolton belüli több koporsóban megtalált, aranyból készült, bonyolult díszítésű fülbevalók, karperecek, felcsatolható karpántok, nyakláncok és nyakszalagok olyan formai és technikai változatosságot mutatnak, melyről a képi források alapján nem is álmodhattunk. A Kr. e. 9. és 8. századra keltezhető sírok legkiemelkedőbb darabja a III. sír 2. koporsójában egy gyermek fején megtalált díszes zárt aranykorona (9. kép), melyet szőlőlevelek, kék lazúrkő szőlőfürtök, rozetták, gránátalmák, valamint négyszárnyú bajelhárító lények díszítenek. A rendkívüli finomsága és törekenysége ellenére épségben előkerült alkotás teljesen egyedülálló, ugyanakkor feltételezhetjük, hogy hasonlóval nemcsak királyi gyermekek, hanem királynék is rendelkeztek.

AZ ISTENEK VISELETE. Az istenek viselete nem egyszerű ábrázolási konvenció volt, hiszen a szövegekből tudjuk, hogy az istenek szobrai Mezopotámiában ruhába öltöztették és felékszerezték. Hosszú listákat ismerünk az isteni öltözekekről, de tárgyalásuk túlmutatna e cikk keretein, ezért itt csak a legfőbb jellemzőkre szorítkozom. Az ábrázolásokon az isteneket vagy isteni lényeket alapvetően a szarvkoronáról (*Hörnerkrone*) lehet felismerni (7. kép). Ennek időben és térben sokfajta változata volt, attól függően, hogy milyen formájú fejfedőre (sapka, süveg, kucsma, tollas *polosz*, sisak stb.) kerültek a bikaszarvak, és hány sor volt belőlük. A legmagasabb rangú istenek háromsorosat viseltek.

Az isteni öltözetek általában archaikusabbak, mint az uralkodóké. Az ábrázolásokon a klasszikus viselet megjelenésével az istenek szinte kivétel nélkül a fodros ruhát (*Falbelgewand*) hordták, a férfiak a vállat csupaszon hagyó aszimmetrikus, a nők pedig a teljes testet betakaró szimmetrikus változatot. Az 1. évezredben Asszíriában már az istenek is ugyanúgy rövid vagy hosszú tunikát viseltek, mint a korabeli népesség. A férfi istenek szakállviselete is megfelel a korabeli népesség szokásainak. Egy jellegzetes kivétel a kora dinasztikus kor, amikor a sumer városállamok papkirályai és kíséretük a papi előírásoknak megfelelően kopaszok és csupasz arcúak voltak, miközben az istenek hosszú haját és szakállat viseltek.

Az istennők ékszerei az ábrázolások tanúsága szerint megegyeztek a női viselet ékszereivel, így például ugyanolyan nyakörvszerűen felhelyezett nyakperekkel látjuk őket, mint amilyet a korabeli nők hordhattak.

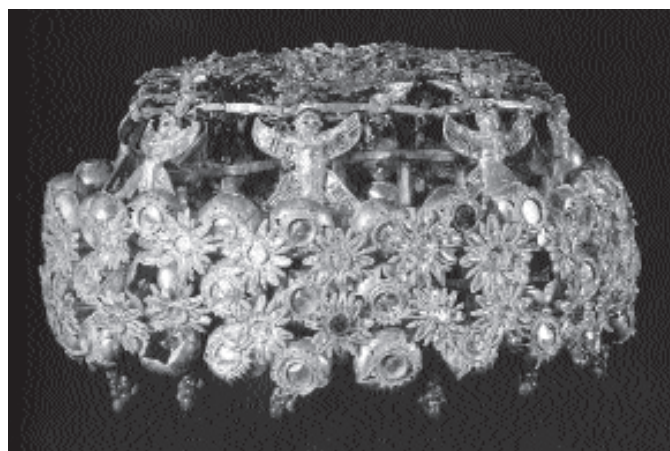
A MEZTELENSÉG. A meztelenség kulturálisan előírt szokásai ugyanúgy az öltözködés részét képezik, mint a ruhadarabok, igaz, annak negatív pólusát. A ruha hiánya éppúgy

jelentést hordoz, mint megléte. A mezopotámiai kultúrában semmi jele annak, hogy a meztelen férfitestet idealizálták volna. A Gilgames-eposzban Enkidu civilizálódásának jele, amikor ruhát ölt.

A munka közbeni természetes ruhátlanság ugyan megjelenik, de a férfiak meztelensége a mezopotámiai történelem nagy részében általában a teljes legyőzöttség és kiszolgáltatottság szimbolikus kifejezője volt. Az összekötözött kezű hadifoglyokat hajtják el meztelenül, de a csatatéren fekvő halottak is ruhátlanok. Az Uruk-korban találkozunk a rituális meztelenséggel, amikor a papnak az istenség előtt teljesen tisztán, szőrzettől mentesen és ruha nélkül kell megjelenie. Ennek legszebb példáját a híres Uruk-vázán láthatjuk (Kr. e. 4. évezred vége). A rituális meztelenség elvéve később is megjelenik.

Nem teljesen világos, hogy mi a szerepe a meztelenségnek az úgynevezett „hatfürtű hős” esetében, aki a Kr. e. 3. évezred folyamán a peccséhengerek felületein gyakran előforduló állatküzdelem-jelenetekben bukkan fel. Őt gyakran szokták Gilgames-szel azonosítani, de erre nincs egyértelmű bizonyítékunk.

A női meztelenség teljesen a privátszférába tartozott, a rendkívül elterjedt, meztelen nőt vagy meztelen istennőt ábrázoló terrakotta szobrocskák és domborművek a szexualitás és termékenység szimbólumai voltak. A ruhátlan női test ábrázolása az említett eseteken és a szerelmi jelenetek megjelenítésén kívül rendkívül ritka, szinte csak meztelen táncosnő fordul elő, de ez is valószínűleg a szakrális prostitúcióval összefüggésben jelenik meg. A női meztelenség Wiggermann (1998) kifejezésével élve a *'Privatissima Sacra'* világába tartozott. A nagyon ritka szöveges példák alapján a ruhátlan nő kiűzése a házból a legszégyenteljesebb büntetésnek számított. Inanna/Istar alvilágjárásának egyik csúcspontja, amikor az istennőt megfosztják ruháitól, ami teljes kiszolgáltatottságát és halálát jelenti.

9. kép. Aranyból és lazúrkőből készült királynői korona a kalhú III. sírból. Kr. e. 8. század közepe (Bagdad, Iraq Museum)

BEFEJEZÉS

Fontos kérdés, hogy milyen eltérések voltak az egyéni öltözetek között, illetve hogy az egyes viselettypusok mennyire uniformizálták az embereket. Hogyan viszonyult egymáshoz Mezopotámiában a Barthes-féle ‘öltözet’ és ‘viselet’ fogalma? Mint láttuk, kezdetben a legtöbb ruhatípus egy vég egyszerű téglalap alakú szövetből állt, ennek ellenére számos variációs lehetőség volt, melyet időszakonként eltérő mértékben használtak ki. Eltérő lehetett a szövet anyaga, mintája, nagysága, a szegélyezése illetve rojtozása, valamint a felcsavarás módja. Mindenki egyéniségéhez mérten és a különféle divatoknak megfelelő frizurát vagy szakállat hordhatott, és rendkívül változatosak voltak az ékszerek is. Az öltözködés nem elhanyagolható részét jelentették az illatos kenőcsök és a különböző arc- és szemfestési szokások. Ezek fontosságáról árulkodnak a szövegek mellett az ásatásokról előkerült kozmetikai edények és piperekészletek is.

IRODALOM

Az öltözködés szociológiájához lásd az alábbi fordításgyűjteményt: Klaniczay G.–S. Nagy K., *Divatszociológia I–II.*, Budapest, 1982, különösen P. Bogatirjov és R. Barthes cikkeit. Az alábbiakban a mezopotámiai öltözködés irodalmának csak a legfontosabb műveit emelem ki, az egyes viseleti elemek részletes összefoglalásai irodalommal a *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie (RLA)* egyes idevágó címszavai alatt találhatóak. A ruházathoz lásd M. G. Houston, *Ancient Egyptian, Mesopotamian & Persian Costume and Decoration*, New York, 1920, 1954; P. E. Strommenger, „Mesopotamische Gewandtypen von der Frühsumerischen bis zur Larsa Zeit”: *Acta Praehistorica et Archaeologica* 2 (1971) 37–55; H. Waetzoldt, „Kleidung A. Philologisch”: *RLA* 6 (1980–83) 18–31; E. Strommenger, „Kleidung B. Archäologisch”: uo. 31–38. A fejfedőkhöz lásd H. Waetzoldt, „Kopfbedeckung A. Philologisch”: uo. 203, R. M. Boehmer, „Kopfbedeckung B.

Éppen csak érinthetjük az öltözködés egy további fontos elemét, mégpedig etnikumjelző szerepét. Annak ellenére, hogy Mezopotámia etnikailag rendkívül összetett terület volt, s mindvégig nagyarányú beáramlás jellemezte a környező területekről, egy korszakon és a régió belül alig érezhetőek eltérések. Az ábrázolásokon legfeljebb a távoli ellenségek és az idegen népek esetében jelennek meg olyan elemek, melyek a barbár idegenségre utalnak, mint például a hosszú copf, vagy a hajba tűzött tollak. Később az újaszír világhatalom idején az udvari művészet már nagyobb hangsúlyt fordít az etnikai különbségek bemutatására. Ekkor azonban azt látjuk, hogy a legfőbb öltözködési szokások, mint a tunika viselete, már nagyobb területen is viszonylag egységesek. A különbségeket inkább a fejfedők, a haj- és szakállviselet, valamint a lábbelik jelentik. A saját mezopotámiai viseletben idegen elemek – például a nadrág – akkor jelennek meg, amikor a perzsák elfoglalják Mezopotámiát.

Archäologisch”: uo. 203–210. A lábviselethez: A. Salonen, *Die Fussbekleidung der alten Mesopotamier nach sumerisch-akkadischer Quellen*, Helsinki, 1969. A hajviselethez: J. Börger-Klähn, „Haartrachten”: *RLA* 4 (1972–1975) 1–12. A kozmetikumokhoz: E. Cassin, „Kosmetik”: *RLA* 6 (1980–83) 214–218 (franciául), az ékszerekhez: K. R. Maxwell-Hyslop, *Western Asiatic Jewellery c. 3000–612 B. C.*, London, 1971. A kahlui királynői sírok első részletes közleménye: M. S. M. Damerji, „Gräber assyrischer Königinnen aus Nimrud”: *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums* 45 (1998) 1–84. A meztelenségről lásd E. A. M. Wiggermann, „Nackte Göttin (Naked Goddess). A. Philologisch”: *RLA* 9 (1998) 46–63; R. D. Biggs, „Nacktheit. A. I. In Mesopotamien”: uo. 64–65; U. Seidl, „Nacktheit B. In der Bildkunst”: uo. 66–68. Idegen etnikumok öltözetei: M. Wäfler, *Nicht-Assyrischer neuassyrischer Darstellungen*, Neukirchen-Vluyn, 1975.